

Zhodnocení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 29.09.1987, sp. zn. Cpj 41/87, ECLI:CZ:NS:1987:CPJ.41.1987.1

Číslo: 4/1988

Právní věta: K niektorým ďalším otázkam vydania neoprávneného majetkového prospěchu, najmä získaných z nedostatočných zdrojov.

Soud: Nejvyšší soud České soc. rep.

Datum rozhodnutí: 29.09.1987

Spisová značka: Cpj 41/87

Číslo rozhodnutí: 4

Číslo sešitu: 2-3

Typ rozhodnutí: Zhodnocení

Hesla: Bezdůvodné obohacení, Náklady řízení, Neoprávněný majetkový prospěch, Poplatky soudní, Právní úkony, Pravomoc soudu, Případnutí věci státu, Prokurátoři, Řízení před soudem, Rozhodnutí soudu, Samosoudce, Stát, Účastníci řízení

Předpisy: 40/1964 Sb. § 456 odst. 2
§ 453a
§ 457 odst. 2 131/1982 Sb.

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

V současné době bylo třeba shrnout nové poznatky z používání ustanovení občanského zákoníku 2) , upravujících postih majetku získaného z nepoctivých zdrojů, a řešit nové výkladové otázky. Novela občanského zákoníku (zákon č. 131/1982 Sb.) totiž přinesla změny i v souvislosti s těmito ustanoveními, k jejichž výkladu a používání je třeba přistupovat také z hlediska závěrů obsažených v dopisu předsednictva ÚV KSČ k prohloubení účinnosti boje proti porušování zásad socialistické zákonnosti, morálky a disciplíny.

1. Právo státu na vydání neoprávněného majetkového prospěchu podle ustanovení § 456, věta druhá, o. z.

V souvislosti s neoprávněným majetkovým prospěchem získaným poškozováním neznámých spotřebitelů má rozlišení skutkových podstat uvedených v ustanovení § 452 o. z. význam zejména z hlediska předpokladů odpovědnosti, správného řešení otázky, zda odpovědným subjektem je obchodní organizace nebo jednotliví pracovníci prodejny, a z hlediska rozsahu neoprávněného majetkového prospěchu.

Při posuzování věci z hlediska odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch získaný plněním z

neplatného právního úkonu si soud musí vždy vyřešit předběžnou otázku platnosti právního úkonu, na jehož základě bylo plněno.

V souvislosti s poškozováním spotřebitelů předražením je zapotřebí vzít v úvahu, že po novelizaci občanského zákoníku (zákona č. 40/1964 Sb.) provedené zákonem č. 131/1982 Sb. představuje rozpor dohody o ceně s cenovými předpisy (§ 229 o. z.) při uzavírání smlouvy o prodeji v obchodě nebo o jiné službě důvod pouze relativní neplatnosti právního úkonu ve smyslu ustanovení § 40a odst. 1 o. z. Předpokladem neplatnosti právního úkonu (a tedy i vzniku neoprávněného majetkového prospěchu získaného přijetím plnění z neplatného právního úkonu) je v tomto případě účinné dovolání se neplatnosti uzavřené smlouvy dotčeným subjektem. Při předražení však není vyloučena ani absolutní neplatnost uvedených smluv, jestliže jsou (kromě rozporu s cenovým předpisem) také v rozporu s ustanoveními trestního zákona 3) nebo zákona o přečinech 4) a pracovníci provozoven naplnili znaky skutkové podstaty trestného činu nebo přečinu poškozování spotřebitele.

Jestliže se vychází z odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch získaný plněním z neplatného právního úkonu, je třeba z hlediska pasívní legitimace posoudit, kdo byl subjektem neplatné smlouvy uzavřené s neznámým spotřebitel. Ten pak také odpovídá za neoprávněný majetkový prospěch získaný přijetím plnění z nich (§ 457 odst. 1 o. z.). Uvedenou otázku je nutno posoudit podle ustanovení § 20 odst. 2 o. z., zejména podle druhé věty tohoto ustanovení.

Neoprávněně získaným majetkovým prospěchem jsou celá plnění přijatá z neplatných smluv a nepřichází v úvahu ani odpočet nákladů vynaložených tím, kdo je povinen neoprávněně získaný majetkový prospěch vydat.

O neoprávněný majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů může jít i tehdy, když smlouvy uzavřené s neznámými spotřebiteli zůstávají platné, a to např. proto, že se dotčený subjekt jejich neplatnosti pro rozpor s ustanovením § 229 o. z. nedovolal (§ 40a odst. 1 o. z.). Jestliže se případ posuzuje jako neoprávněný majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů, je pasívně legitimován ten z uvedených subjektů (obchodní organizace nebo její pracovníci), pro něž byly přeplatky od neznámých spotřebitelů získány, bez ohledu na to, zda je účastníkem uzavřené smlouvy. Neoprávněným majetkovým prospěchem jsou v takovém případě hodnoty odpovídající přeplatkům (předražení), tedy to, co bylo získáno neoprávněně navíc. Podle povahy jednotlivých případů poškozování spotřebitelů přichází v úvahu i odpočet nákladů vynaložených prodávajícími (např. jde-li o prodej věcí, které nebyly do prodejny dodány a prodávající si je opatřili sami).

Shora uvedené případy patří k těm případům, v nichž lze neoprávněný majetkový prospěch podřadit pod různé skutkové podstaty této odpovědnosti (viz č. 26/1975, str. 254, Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek). Taková možnost je typická právě pro neoprávněný majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů. Je pak na soudu, aby uvážil použití jedné z možných skutkových podstat se zřetelem na potřebu co nejefektivnější nápravy narušených občanskoprávních vztahů.

Např. okresní soud v Kladně ve věci sp. zn. 13 C 146/86 rozhodoval k návrhu státu (příslušného národního výboru) o vydání neoprávněného majetkového prospěchu prodavače, který předražoval nápoje. V odůvodnění rozsudku, jímž žalobě vyhověl, uvedl, že „jde o neoprávněný majetkový prospěch ve smyslu ustanovení § 452 o. z.“. Rozsudek je tu nepřezkoumatelný z hlediska pasívní legitimace žalovaného a rozsahu vydání neoprávněného majetkového prospěchu.

Jestliže by právo na vydání neoprávněného majetkového prospěchu neměl ten, na jehož úkor byl získán, nemůže mít toto právo (není-li postižený znám) ani stát podle druhé věty ustanovení § 456 o. z. Existence o rozsah oprávnění státu podle tohoto ustanovení jsou totiž dány tím, jaký občanskoprávní vztah (s jakým obsahem) z odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch by existoval mezi obohaceným a postiženým, a odpovídají právům postiženého, který není znám. Nejde

přítom jen o to, zda mezi obohaceným a neznámým oprávněným vznikl právní vztah z odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch. Stát má podle druhé věty ustanovení § 456 o. z. právo na vydání neoprávněného získaného majetkového prospěchu jen tehdy, jestliže toto právo postiženého v době, kdy je stát uplatňuje, trvalo (nezaniklo např. v důsledku splnění dluhu ve smyslu § 71 odst. 1 o. z.).

Účastník neplatné smlouvy, který koupil odcizenou věc, splní povinnost vrátit plnění přijaté z neplatné smlouvy podle ustanovení § 457 odst. 1 o. z. také tehdy, jestliže vydá věc poškozenému. Činí tak totiž za toho, kdo věc poškozenému odcizil a prodal; plní proto současně uvedenou povinnost, kterou má vůči druhému účastníkovi neplatné smlouvy, i když tento subjekt není znám. Ten, kdo věc odcizil, by již nemohl úspěšně požadovat vrácení plnění z neplatné smlouvy. Odpovídající právo na vydání neoprávněného majetkového prospěchu proto nemůže mít ani stát podle druhé věty ustanovení § 456 o. z.

Správně proto byla zamítnuta žaloba státu ve věci obvodního soudu pro Prahu 1 sp. zn. 20 C 310/83, neboť žalovaný vrátil poškozené organizaci maso, které koupil od neznámé osoby, jež je odcizila.

Některá procesní pochybení, k nimž dochází v těchto věcech, vyplývají z toho, že soudy nerozlišují důsledně mezi žalobou státu podle druhé věty ustanovení § 456 o. z. (zejména podá-li ji za stát podle ustanovení § 35 odst. 1 o. s. ř. prokurátor) a žalobou prokurátora na případnutí plnění z neplatného právního úkonu podle ustanovení § 457 odst. 2 a 3 o. z.

Je-li u soudu uplatněno právo státu ve smyslu druhé věty ustanovení § 456 o. z., je žalobcem československý stát, i když za ně žalobu podal prokurátor podle ustanovení § 35 odst. 1 o. s. ř. V záhlaví rozsudku by pak mělo být uvedeno: „... v právní věci žalobce československého státu - ONV v... proti žalovanému ... o ..., v níž podal návrh na zahájení řízení okresní prokurátor v ...“.

O žalobách státu podle druhé věty ustanovení § 456 o. z. rozhoduje (na rozdíl od sporů podle ustanovení § 457 odst. 2, 3 o. z.) vzhledem k ustanovení § 36 o. s. ř. samosoudce.

Na rozdíl od občanského soudního řízení v věcech případnutí plnění z neplatného právního úkonu, která jsou věcně osvobozena od soudního poplatku (§ 10 odst. 1 písm. g/ zákona č. 147/1984 Sb. /5/), nejde v řízení o právu státu vyplývajícím z druhé věty ustanovení § 456 o. z. o věcné osvobození. Od soudního poplatku jsou však osvobozeni (osobně) československý stát (§ 10 odst. 2 písm. a/ zákona o soudních poplatcích) a popřípadě i prokurátor, jestliže za stát podal návrh (§ 10 odst. 2 písm. h/ zákona o soudních poplatcích). Je-li žalobě státu vyhověno, musí soud podle ustanovení § 4 odst. 2 zákona o soudních poplatcích uložit povinnost zaplatit soudní poplatek žalovanému, není-li rovněž od poplatku osvobozen.

Ve věci sp. zn. 8 C 1436/85 považoval okresní soud v Pardubicích řízení o žalobě státu na vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu nesprávně za věcně osvobozené od soudních poplatků podle ustanovení § 10 odst. 1 písm. g/ zákona o soudních poplatcích.

Právní vztah z odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch, jehož obsahem je právo státu na vydání neoprávněného majetkového prospěchu, které na něj přešlo se zřetelem na ustanovení § 456, věta druhá, o. z. z občana, a povinnost socialistické organizace neoprávněný majetkový prospěch vydat (§ 451 o. z.), je (zůstává) vztahem občanskoprávním. Získáním neoprávněného majetkového prospěchu organizací na úkor občana vznikl totiž občanskoprávní odpovědnostní vztah mezi ní a postiženými občany. Do tohoto vztahu vstoupil stát proto, že podle ustanovení § 456 o. z. na něj přešlo právo občanů, které nelze zjistit. Tato skutečnost ovšem nemůže nic změnit na občanskoprávním charakteru daného odpovědnostního vztahu, neboť i nadále se řídí ustanoveními občanského zákoníku 6) . I nadále jde o občanskoprávní odpovědnost žalované organizace za

neoprávněný majetkový prospěch.

Jde tedy ve smyslu ustanovení § 7 odst. 1 o. s. ř. o věc, která vyplývá z občanskoprávního vztahu. Navíc nelze říci, že by měla povahu hospodářského sporu ve smyslu ustanovení § 2 odst. 1 zákona č. 121/1962 Sb., o hospodářské arbitráži (jehož úplné znění se změnami a doplňky bylo vyhlášeno pod č. 46/1983 Sb.), neboť jde o realizaci občanskoprávní odpovědnosti. Projednání a rozhodnutí takové věci náleží proto podle ustanovení § 7 odst. 1 o. s. ř. do pravomoci soudů.

Nesprávně proto postupoval okresní soud v Karlových Varech, když ve věci sp. z. 10 C 200/81 zatavil řízení podle ustanovení § 7 odst. 1 o. s. ř. s odůvodněním, že projednání sporu mezi československým státem a socialistickou organizací patří do pravomoci hospodářské arbitráže. Nejvyšší soud ČSR toto usnesení soudu prvního stupně zrušil rozsudkem sp. zn. 1 Cz 68/82 na podkladě stížnosti pro porušení zákona.

2. Případnutí věci státu a přechod jiných majetkových práv na stát podle ustanovení § 453a o. z.

Trvalost zbavení se možnosti věc obvyklým způsobem užívat ve smyslu ustanovení § 453a odst. 1 o. z. je třeba posuzovat v době naplnění znaků skutkové podstaty tohoto ustanovení z hlediska situace existující v této době.

Návrat osoby, která spáchala trestný čin opuštění republiky podle ustanovení § 109 trestního zákona 7) , nebo legalizace jejího pobytu v zahraničí nemusí být vždy dokladem dočasnosti opuštění republiky a zbavení se možnosti věc obvyklým způsobem užívat. Pouze v některých případech mohou uvedené okolnosti spolu s dalšími nasvědčovat tomu, že občan nehodlal opustit republiku trvale. Je proto třeba vycházet v každém jednotlivém případě z okolností existujících v době opuštění republiky a z okolností i příčin návratu či legalizace pobytu.

Správně proto obvodní soud pro Prahu 5 ve věci sp. zn. 4 C 80/85 zamítl žalobu občana, jenž se po nezákonném opuštění republiky do ČSSR vrátil, o určení, že je vlastníkem poloviny rodinného domku, u kterého bylo již realizováno případnutí státu podle ustanovení § 453a o. z. Se zřetelem na doklady a okolnosti z doby opuštění republiky bylo zjištěno, že žalobce v této době hodlal zůstat v cizině trvale (nechtěl tam zůstat pouze k dočasnému pobytu); na naléhání otce však po několika měsících své rozhodnutí změnil.

3. Případnutí plnění státu podle ustanovení § 457 odst. 2, 3 o. z.

a) K výkladu ustanovení § 457 odst. 2 o. z.

S ohledem na poslední větu ustanovení § 457 odst. 2 o. z. (ve znění čl. I bod 44 zákona č. 131/1982 Sb.) není případnutím plnění dotčena vzájemná restituční povinnost účastníků neplatné smlouvy. To platí i o povinnosti vrátit plnění z neplatného jednostranného právního úkonu (§ 451 a § 452 o. z.). V tomto směru přinesla podstatnou změnu novela občanského zákoníku (zákon č. 131/1982 Sb.) ve srovnání s dřívějším zněním ustanovení § 457 odst. 2, 3 o. z., podle něhož dříve znamenalo případnutí plnění zásah do vzájemné restituční povinnosti účastníků neplatné smlouvy.

Subjekt oprávněný z právního vztahu z odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch získaný z nepatrného právního úkonu má tedy nyní i po případnutí plnění přijatého povinným právo na vydání neoprávněného majetkového prospěchu. To ovšem také znamená, že případnutí plnění (popřípadě jeho peněžité náhrady) lze vyslovit i tehdy, jestliže obohacený již plnění přijaté z neplatného právního úkonu vrátil postiženému. Může-li být vysloveno případnutí plnění z neplatného právního úkonu i po uplatnění práva postiženého na vrácení tohoto plnění, není zákonného důvodu dovozovat

jiný závěr, jestliže právo na vydání neoprávněného majetkového prospěchu přešlo podle druhé věty ustanovení § 456 o. z. na stát.

Právo státu podle druhé věty ustanovení § 456 o. z. a sankce podle ustanovení § 457 odst. 2 o. z. mohou tedy existovat vedle sebe. Je pak jen otázka, zda postih podle ustanovení § 457 odst. 2 o. z. je ještě v jednotlivém konkrétním případě společensky účelná, když neoprávněně získaný majetkový prospěch byl již odčerpán státem podle druhé věty ustanovení § 456 o. z.

Případnutí plnění, přijatého na základě neplatného právního úkonu, státu podle ustanovení § 457 odst. 2 o. z. nebrání předchozí uložení trestů propadnutí majetku (§ 51 a § 52 trestního zákona 8)), propadnutí věci, která přijaté plnění představuje (§ 55 a 56 tr. zák.), ani peněžitého trestu (§ 53 a § 54 tr. zák.). Jde totiž o odlišné právní instituty, z nichž jedny plní úlohu trestů postihujících pachatele trestného činu a druhý pak je občanskoprávní sankcí postihující za určitých podmínek plnění přijaté z neplatného právního úkonu.

Ustanovení § 457 odst. 2 o. z. upravuje specifickou občanskoprávní odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch získaný plněním z neplatného právního úkonu (§ 452 o. z.). Jde o zvláštní občanskoprávní represivní sankci navazující na povinnost vrátit plnění přijaté z neplatného právního úkonu. Tato sankce nesměruje k obnovení stavu před získáním neoprávněného majetkového prospěchu postiženému), ale k dalšímu občanskoprávnímu postihu, který je odůvodněn protispolečenským jednáním v občanskoprávních vztazích, které naplňuje znaky uvedené v ustanovení § 457 odst. 2 o. z.

Závěr o vyloučení případnutí plnění státu podle ustanovení § 457 odst. 2 o. z. vzhledem k předchozímu propadnutí věci, která toto plnění představuje, nelze učinit ani s tím odůvodněním, že ten, kdo uvedené plnění přijal, je již v důsledku propadnutí nemá. I nadále lze totiž vyslovit případnutí peněžité náhrady přijatého plnění (§ 458 odst. 1 o. z.).

Nesprávně byl ve věci sp. zn. 5 C 153/84 okresního soudu v Semilech zamítnut návrh okresního prokurátora na případnutí plnění státu s tím, že ohledně tohoto plnění (věci) byl již pravomocně uložen trest propadnutí věci. Rozsudek krajského soudu byl zrušen rozsudkem Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 1 Cz 54/84 na podkladě stížnosti pro porušení zákona.

Totéž platí i o rozhodnutích obvodního soudu pro Prahu 1 sp. zn. 7 C 204/84 a městského soudu v Praze sp. zn. 13 Co 517/84, jimiž byl zamítnut návrh okresního prokurátora na případnutí plnění s odůvodněním, že účelu sledovaného ustanovením § 457 odst. 2, 3 o. z. již bylo dosaženo trestem propadnutí věci, neboť žalovanému byl neoprávněný majetkový prospěch odčerpán. Rozhodnutí byla zrušena rozsudkem Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 1 Cz 34/85 na podkladě stížnosti pro porušení zákona.

Také ve věci obvodního soudu pro Prahu 10 sp. zn. 17 C 246/84 odvolací soud vycházel z nesprávného závěru, že případnutí státu nelze vyslovit ohledně přijatého plnění v tom rozsahu, v jakém byl neoprávněný majetkový prospěch odčerpán uložením peněžitého trestu a trestu propadnutí věci.

Případnutí plnění státu podle ustanovení § 457 odst. 2, 3 o. z. přichází v úvahu i v případě podvodných jednání, kdy jde ze strany žalovaných o úmyslnou neshodu mezi vůlí a projevem spočívající v předstírání určité vůle, tedy o tzv. jednostrannou simulaci, která vede k vylákání hodnot od jiných občanů.

Pro úvahu o možnosti vyslovení občanskoprávní sankce podle ustanovení § 457 odst. 2 o. z. je třeba v takových případech (bez ohledu na další možné právní následky spojené se simulací) posoudit

platnost simulovaných právních úkonů, neboť na základě nich přijímají plnění ti, proti nimž směřuje návrh na připadnutí státu. Jednání žalovaných, kromě toho, že neodráží jejich skutečnou vůli, trpí i tou vadou, že jím žalovaní sledovali vlastní neoprávněné obohacení na úkor spoluobčanů. Smlouvy, k jejichž uzavření jednání žalovaných vedlo a jejichž skutečný účel tak určili žalovaní, jsou simulovanými právními úkony, které jsou svým účelem v rozporu s č. VII o. z., neboť měly vést a vedly k neoprávněnému obohacení žalovaných na úkor spoluobčanů. Protože takto odporují zákonu, jsou neplatné podle ustanovení § 39 o. z. Okolnost, zda ostatní účastníci o tomto důvodu neplatnosti věděli, je přitom nerozhodná.

Neplatnost právního úkonu podle ustanovení § 39 o. z. je v uvedeném případě neplatností absolutní; takto neplatný právní úkon nemůže bez dalšího již ze zákona vyvolat právní následky bez ohledu na vůli jeho účastníků, popřípadě účastníka, který jednal v dobré víře. Nepřichází proto v úvahu odstoupení od smlouvy pro omyl ve smyslu ustanovení § 49 odst. 1, 2 o. z., neboť od smlouvy lze odstoupit jen tehdy, byla-li uzavřena platně (srov. rozhodnutí uveřejněné pod č. 22/1976 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek).

Nesprávně proto odvolací soud ve věcech okresního soudu ve Žďáře nad Sázavou sp. zn. 5 C 94/85, 5 C 95/85, 5 C 96/85 a 5 C 97/85 zamítl návrh prokurátora na připadnutí peněžních částek přijatých žalovaným od spoluobčanů na závazek obstarání odběrních poukázek PZO Tuzex. Žalovaný přitom od počátku věděl, že závazek nesplní, a šlo mu jen o vylákání peněz. Rozsudky soudů prvního i druhého stupně byly zrušeny rozsudkem Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 1 Cz 8/87 na podkladě stížnosti pro porušení zákona.

Použití občanskoprávní sankce podle ustanovení § 457 odst. 2 o. z. naproti tomu nepřichází v úvahu proti tomu, kdo hodnoty přijaté na základě platného právního úkonu později zpronevěřil, aniž by je dále převáděl.

Majetková sankce podle citovaného ustanovení navazuje na odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch (tj. na povinnost neoprávněný majetkový prospěch vydat postiženému) a bezprostředně s ní souvisí. Je dalším možným následkem získání neoprávněného majetkového prospěchu přijetím plnění z neplatného právního úkonu. Při zpronevěře stejně jako při krádeži jsou však kromě předpokladů uvedené odpovědnosti zásadně splněny i předpoklady odpovědnosti za škodu. V takovém případě vzniká (nejde-li o vzájemné vrácení plnění z neplatné smlouvy podle ustanovení § 457 odst. 1 o. z.) jen odpovědnost za škodu a povinnost k náhradě škody, neboť ustanovení o odpovědnosti za škodu jsou ve vztahu k ustanovením upravujícím odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch (až na zmíněnou výjimku) ustanoveními speciálními (srov. č. 1/1979, str. 79 a 80, a č. 25/1986, str. 299, Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek). Není-li dána odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch a povinnost jej vydat, nepřichází v úvahu připadnutí plnění podle ustanovení § 457 odst. 2 o. z.

Závěr o tom, že sankci podle ustanovení § 457 odst. 2 o. z. nelze použít v případě zpronevěry, však vyplývá i z dalších okolností.

K nezbytným předpokladům uložení občanskoprávní sankce podle ustanovení § 457 odst. 2 o. z. totiž také patří (kromě jiného) poskytnutí a přijetí plnění, které má majetkovou hodnotu (ať již spočívá v odevzdání něčeho, ve vykonání něčeho či zdržení se určité činnosti, nebo v tom, že dlužník něco strpí). Vyplývá to především z ustanovení § 457 odst. 2 o. z., podle něhož může soud vyslovit připadnutí přijatého plnění. Pojem plnění je zde použit ve smyslu předmětu plnění. O přijatém předmětu plnění nelze hovořit bez poskytnutí plnění.

Závěr o uvedeném předpokladu použití sankce podle ustanovení § 457 odst. 2, 3 o. z. vyplývá také ze skutečnosti, že připadnutí plnění podle tohoto ustanovení přichází v úvahu jen v souvislosti s

neoprávněným majetkovým prospěchem získaným plněním z neplatného právního úkonu podle ustanovení § 452 o. z. a nikoli v souvislosti s jinými případy neoprávněně získaného majetkového prospěchu. O neoprávněný majetkový prospěch získaný plněním z neplatného právního úkonu pak jde jen tehdy, jestliže určitý subjekt plnil na základě neplatného právního úkonu, přičemž druhý subjekt tento předmět plnění přijal a získal tak neoprávněný majetkový prospěch. Nezbytnost předpokladů spočívajících v poskytnutí plnění a v přijetí plnění odlišuje skutkovou podstatu odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch získaný plněním z neplatného právního úkonu od některých jiných skutkových podstat této odpovědnosti (např. od neoprávněného majetkového prospěchu získaného ponecháním si věci nalezené ve smyslu ustanovení § 453 odst. 1 o. z.).

Ze shora uvedeného vyplývá, že jedním z předpokladů použití ustanovení § 457 odst. 2 o. z. je právní úkon, jímž subjekt odlišný do toho, proti němuž návrh na připadnutí plnění státu směřuje, poskytl žalovanému plnění s úmyslem splnit závazek stanovený jiným, a to neplatným právním úkonem. Připadnutí pak může být vysloveno jen ohledně takto poskytnutého a přijatého plnění z neplatného právního úkonu.

Při zpronevěře si občan majetkovou hodnotu, u které se posuzuje možnost jejího připadnutí státu, bez dalšího přisvojí, aniž by subjekt od něho odlišný učinil právní úkon (projevil vůli) spočívající v poskytnutí plnění s úmyslem splnit nějaký (byť nepatrný) závazek. V souvislosti s úkonem spočívajícím v přisvojení si příslušných hodnot nedochází tu k právnímu úkonu poskytnutí plnění a nemůže tak dojít ani k přijetí plnění. Zpronevěřené hodnoty nelze proto považovat za přijaté plnění. Není tak splněn jeden ze základních předpokladů připadnutí plnění státu podle ustanovení § 457 odst. 2 o. z. a toto ustanovení nelze proto i z tohoto důvodu v případě zpronevěry použít (nejsou totiž splněny všechny znaky skutkové podstaty tohoto ustanovení).

Uvedený závěr vyplývá i z toho, že zpronevěru lze z hlediska použití ustanovení § 457 odst. 2 o. z. přirovnat k jednání spočívajícímu v přivlastnění si věci jejím zmocněním (ke krádeži). I v souvislosti s krádeží vzniká právo na náhradu škody. U obou jednání jde o to, že si subjekt přivlastní cizí věc; rozdíl je pouze v okolnostech, za nichž jednání provedl. V případě zpronevěry má věc u sebe (se závazkem naložit s ní podle vůle oprávněného), zatímco u krádeže věc nemá ve své dispozici a musí se jí zmocnit. V obou případech si však věc přivlastňuje, aniž by tedy bylo možno hovořit o přijetí a přijatém plnění. Okolnost, že v případě zpronevěry má účastník věc u sebe na základě platného právního úkonu, na tomto závěru nic nemění, neboť předmětem posuzování z hlediska ustanovení § 457 odst. 2 o. z. není tento právní úkon, ale jednání spočívající v přisvojení si věci (jednání porušující platný právní vztah).

Správně proto byl zamítnut návrh okresního prokurátora na připadnutí plnění státu ve věci okresního soudu v Děčíně sp. zn. 9 C 1410/85. Žalovaný převzal od spolupracovnice starý papír s ujištěním, že ho odevzdá do sběru a získané peníze jí předá pro společenskou organizaci. Ale později, až po odevzdání sběru, se rozhodl peníze si ponechat. V trestním řízení nebyl odsouzen pro podvod (trestný čin rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví podle ustanovení § 132 odst. 1 písm. c/ trestního zákona /9/), ale pro zpronevěru (trestný čin rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví podle ustanovení § 132 odst. 1 písm. b/ trestního zákona).

b) Rozhodování o rozsahu připadnutí plnění podle ustanovení § 457 odst. 3 o. z.

Úvaha o rozsahu připadnutí plnění podle ustanovení § 457 odst. 3 o. z. se musí projevit již ve výroku o připadnutí přijatého plnění státu a nikoli až při stanovení platební povinnosti. Vyplývá to z výslovného znění uvedeného ustanovení, podle něhož soud přihlíží k okolnostem v něm příkladmo uvedeným (popřípadě i k dalším okolnostem) „při rozhodování o rozsahu připadnutí plnění státu“ (nikoli tedy až při stanovení platební povinnosti). Jestliže proto soud dojde k závěru, že jsou dány podmínky pro snížení rozsahu připadnutí plnění státu, musí ohledně této nižší částky, kterou

považuje za přiměřenou, vyslovit připadnutí plnění. Platební povinnost pak musí být uložena v té peněžní částce, ohledně níž bylo vysloveno připadnutí státu.

Nesprávně proto postupoval městský soud v Brně ve věci sp. zn. 29 C 19/84, když vyslovil připadnutí celé částky navrhané prokurátorem a platební povinnost stanovil se zřetelem na ustanovení § 457 odst. 3 o. z. částkou nižší. Rozhodnutí městského soudu v Brně bylo proto zrušeno rozsudkem Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 1 Cz 10/85 na podkladě stížnosti pro porušení zákona.

Ve věci sp. zn. 10 C 989/85 rozhodl okresní soud v Chomutově o připadnutí částky 500,- Kčs státu a o tom, že žalovaný je povinen zaplatit částku 300,- Kčs.

Politicky a odborně správný přístup k výkladu a použití ustanovení § 457 odst. 3 o. z. je významnou součástí uskutečňování právní politiky Komunistické strany Československa na úseku boje proti neoprávněnému obohacování.

Rozsahem připadnutí plnění z hlediska ustanovení § 457 odst. 3 o. z. se soud musí zabývat vždy, i když to žádný z účastníků řízení nenavrhl. Závěr v tomto směru musí být obsažen v odůvodnění rozsudku; nestačí jen paušálně zdůvodnit rozsah připadnutí plnění pouhým konstatováním, že důvody pro snížení nebyly shledány.

Úvaha podle ustanovení § 457 odst. 3 o. z. může vést pouze ke snížení rozsahu připadnutí plnění státu a nikoli k zamítnutí návrhu prokurátora. Tento závěr vyplývá ze slov: „Při rozhodování o rozsahu připadnutí plnění...“.

Nesprávně proto okresní soud v Kolíně ve věci sp. zn. 13 C 256/85 s ohledem na okolnosti uvedené v ustanovení § 457 odst. 3 o. z. rozhodl, že částky navrhané prokurátorem nepřípadají státu a že žalovaný není povinen zaplatit ... (výrok měl být navíc formulován jako zamítnutí návrhu). Odvolací soud uvedené pochybení soudu prvního stupně napravil, ke stanovení rozsahu snížení však přistupoval nesprávně; proto byl jeho rozsudek zrušen rozsudkem Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 1 Cz 31/87 na podkladě stížnosti pro porušení zákona.

Soudy musí brát v úvahu při zvažování rozsahu připadnutí státu celé plnění, přijaté žalovaným z nepatrného právního úkonu i když prokurátor navrhuje připadnutí jen části plnění. Nelze tedy při použití ustanovení § 457 odst. 3 o. z. vycházet pouze z částky uplatněné v návrhu, i když připadnutí státu lze vyslovit jen ohledně této částky (§ 153 odst. 2 o. s. ř.).

Všechna hlediska uvedená v ustanovení § 457 odst. 3 o. z. je třeba posuzovat komplexně ve vzájemných souvislostech. Není proto správné absolutizovat význam osobních a majetkových poměrů žalovaného (často neúplně zjištěných), zejména nikoli na úkor společenského dosahu neplatného právního úkonu.

Rozsudkem městského soudu v Praze sp. zn. 13 Co 338/86 byl změněn rozsudek obvodního soudu pro Prahu 1 sp. zn. 7 C 509/84 a návrhu obvodního prokurátora pro Prahu 1 bylo zcela vyhověno. Šlo o případ, kdy tři žalovaní vylákali od tří občanů pod záminkou obstarání poukázek PZO Tuzex celkem 102 000,- Kčs. Soud prvního stupně přihlížel u žalovaných k jejich osobním a majetkovým poměrům a podle ustanovení § 457 odst. 3 o. z. každému z nich povinnost k zaplacení snížil. Odvolací soud vycházel správně z toho, že u všech žalovaných šlo o úmyslnou trestnou činnost společensky velmi nebezpečnou, přihlížel k výši vylákaných částek, jakož i k tomu, že žalovaní nebyli svými zaměstnavateli příznivě hodnoceni. V tomto směru totiž soud prvního stupně nedocenil společenský dosah protiprávních jednání žalovaných.

Ve věci sp. zn. 8 C 1299/86 okresního soudu v Hradci Králové se okresní prokurátor domáhal připadnutí ceny přijatého plnění. Návrh odůvodnil tím, že žalovaná přijala od svého druha oděvní

svršky a látky v ceně 3878,- Kčs, ač věděla, že pocházejí z krádeže. Darovací smlouva byla proto neplatná. Soud prvního stupně návrhu vyhověl jen do výše 2000,- Kčs. Přitom „vzal v úvahu, že žalovaná je matkou dvou dětí a že o ně celodenně pečuje; otec dětí zabezpečoval rodinu nedostatečně a zřejmě proto matka využila jeho nabídky a dar přijala“. Žalovaná se k jednání bez omluvy nedostavila, přestože jí bylo předvolání řádně doručeno, což mimo jiné vyjadřovalo i její postoj k probíhajícímu řízení. Soud neměl pro snížení případnutí jiný podklad než stručnou výpověď pracovnice odboru sociálních věcí národního výboru.

Posouzení společenského dosahu neplatného právního úkonu představuje především zhodnocení zájmu společnosti na zamezení právních úkonů, při nichž dochází k vědomému porušování zákona, zejména se zřetelem na předmět takového úkonu, a zhodnocení závažnosti dopadu konkrétního neplatného právního úkonu.

Okresní soud Plzeň-město správně dovodil malý společenský dosah neplatného právního úkonu ve věci sp. zn. 11 C 233/86, v níž žalovaný získal částku 250,- Kčs odevzdáním kovového šrotu ze staveniště Sběrným surovinám.

Posouzení okolností, za kterých byl právní úkon učiněn, předpokládá zejména objasnění jednání žalovaného souvisejících s právním úkonem (pohnutky, která vedla k právnímu úkonu apod.).

Při hodnocení osoby žalovaného musí soud brát v úvahu především jeho věk, zda u něho šlo o ojedinělé vybočení z jinak řádně vedeného života, zda se žalovaný dopouštěl i jiného protispolečenského jednání, jak na něj působily postihy za předchozí protispolečenská jednání, jaké je jeho chování a pověst. K tomu je třeba mimo jiné vyžádat zprávy o pověsti žalovaného z místa bydliště, jeho hodnocení od zaměstnavatelské organizace, popřípadě z výkonu trestu, tak, aby soud měl k dispozici aktuální informace v době rozhodování (§ 154 odst. 1 o. s. ř.). Nelze tedy vždy bez dalšího vycházet ze zpráv založených v trestním spise.

Posoudit řádně majetkové poměry žalovaného znamená vzít v úvahu nejen jeho příjem z pracovní či jiné obdobné činnosti, ale komplexně posoudit jeho celkovou majetkovou situaci včetně vlastnictví nemovitostí a jiných hodnotnějších věcí. Přitom nelze vycházet jen z údajů žalovaného. Také při zjišťování majetkových poměrů je třeba dbát o to, aby vystihovaly stav v době rozhodování soudu (§ 154 odst. 1 o. s. ř.), aby však také současně toto zjištění vycházelo z relativně dlouhodobého stavu neovlivněného nahodilou nebo jen přechodnou situací žalovaného, která může být navíc vyvolána právě protispolečenským jednáním, za něž je postihován.

Ve věci sp. zn. 10 C 661/85 okresního soudu v Pardubicích žalovaný prodal neplatnou kupní smlouvu odcizený barevný televizor a bylo rozhodnuto o případnutí jím přijaté částky 13 000,- Kčs státu. V podaném odvolání se žalovaný domáhal snížení rozsahu případného plnění s poukazem na svou tíživou finanční situaci. Odvolací soud správně rozsudek soudu prvního stupně potvrdil s odůvodněním, že žalovaný si svou současnou situaci způsobil sám úmyslnou trestnou činností závažné povahy.

Rozsudkem městského soudu v Praze sp. zn. 13 Co 333/86 byl změněn rozsudek obvodního soudu pro Prahu 1 sp. zn. 7 C 490/85 a návrhu obvodního prokurátora pro Prahu 1 bylo zcela vyhověno. Šlo o případ, v němž žalovaný přijal od řady občanů menší finanční částky pod slibem obstarání náhradních dílů k automobilům, přičemž obstaral vždy jen část věcí a zbytek peněz nevrátil, popřípadě si vypůjčoval peníze pod záminkou nutných osobních výdajů se slibem vrácení v nejbližší době, který nesplnil. Soud prvního stupně vyhověl návrhu obvodního prokurátora do tří čtvrtin, kdy snížil rozsah případného plnění podle ustanovení § 457 odst. 3 o. z. s přihlédnutím k tíživé finanční situaci žalovaného. Odvolací soud dospěl ke správnému závěru, že snížení odůvodněno není, neboť nepříznivé majetkové poměry žalovaného nebyly vyvolány objektivní situací, ale došlo k nim jeho

protispolečenskou činností, kterou nelze hodnotit v jeho prospěch.

Kromě okolností uvedených v ustanovení § 457 odst. 3 o. z. lze brát při posuzování rozsahu případnutí plnění v úvahu např. uložení trestů majetkové povahy v trestním řízení (aniž by ovšem byly částky odpovídající těmto trestům paušálně odečítány), výši požadovaného plnění (s tím, že u nízkých částek bude přícházet snížení v úvahu jen výjimečně), přístup žalovaného ke splnění jiných povinností, které pro něho z nedovoleného jednání vplynuly, a další konkrétní skutečnosti související s jednotlivými případy.

Ve věci sp. zn. 12 C 177/86 správně odůvodnil okresní soud v Českých Budějovicích případnutí celého plnění mimo jiné i tím, že žalovaný dosud nesplnil povinnost k náhradě škody stanovenou trestním rozsudkem.

Snížení rozsahu případnutí plnění státu nelze naproti tomu odmítat s poukazem na skutečnost, že osobní a majetkové poměry odpůrce mohou být vzaty do úvahy ve smyslu vyhlášky o správě národního majetku vymáhajícím orgánem.

Předpisy o správě národního majetku umožňují na žádost dlužníka povolení splátek nebo odkladu k placení pohledávky, jestliže dlužník bez svého zavinění nemůže dluh zaplatit v době splatnosti a jestliže okamžité vymáhání by znamenalo pro dlužníka přílišnou tvrdost, a plné nebo částečné prominutí pohledávky, jestliže by vymáhání pohledávky znamenalo zvláštní tvrdost; za tvrdost se však nepovažuje vymáhání pohledávky, která vznikla v souvislosti s úmyslnou trestnou činností dlužníka (§ 22 a § 23 vyhlášky č. 90/1984 Sb.).

I když vymáhající orgán může vzít v úvahu osobní a majetkové poměry účastníka, jde o zcela jinou situaci než při posuzování těchto poměrů ve smyslu ustanovení § 457 odst. 3 o. z. Úvaha soudu se promítá přímo do výše případnutí plnění státu (jde o to, v jaké výši pohledávka státu vznikne) a na snížení rozsahu případnutí plnění má účastník nárok, pokud jsou splněny zákonné předpoklady. Naproti tomu oprávnění vymáhajícího orgánu plně nebo částečně pohledávku prominout plyne ze zprávy již existujících pohledávek státu a na tato opatření není právní nárok. Uvedená oprávnění poskytují vymáhajícímu orgánu možnost zabránit nepřiměřené tvrdosti, k níž by mohlo dojít tehdy, jestliže by se změnilo po vzniku pohledávky poměry dlužníka. Navíc nelze pominout, že při rozhodování o prominutí pohledávky nemůže vymáhající orgán považovat za tvrdost vymáhání pohledávky, která vznikla v souvislosti s úmyslnou trestnou činností.

Komplexní posouzení případu z hledisek uvedených v ustanovení § 457 odst. 3 o. z., popřípadě o rozsahu případnutí plnění státu tak, aby byla splněna represivní i výchovná funkce této občanskoprávní sankce, umožní řádně a úplně zjištěný skutečný stav věci.

Při využití obsahu trestního spisu je třeba provést v souladu s ustanovením § 129 odst. 1 o. s. ř. důkaz přečtením nebo sdělením obsahu jeho jednotlivých částí a dokladů v něm založených. Z takto provedených důkazů pak musí soud vycházet v odůvodnění rozhodnutí. Nesprávné je souhrnné provádění důkazů soudním spisem (viz č. 22/1979, str. 199, Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek).

c) Procesní otázky

Návrh prokurátora na případnutí skutečně přijatého plnění z neplatné smlouvy (in natura) zahrnuje i návrh na případnutí peněžité náhrady tohoto plnění.

Správně proto bylo vysloveno ve věci okresního soudu v Jablonci nad Nisou sp. zn. 7 C 251/85 (vzhledem k trvání vzájemné restituční povinnosti účastníků neplatné smlouvy) případnutí peněžité náhrady přijatého plnění, přestože prokurátor navrhoval případnutí věci.

I v řízení o návrhu prokurátora na připadnutí plnění z neplatného právního úkonu je soud podle ustanovení § 135 odst. 1 o. s. ř. vázán rozhodnutím příslušných orgánů o tom, že byl spáchán trestný čin, přečin nebo přestupek a kdo je spáchal. Není oprávněn přezkoumávat a v rozsudku hodnotit správnost uvedených rozhodnutí. Jestliže byl žalovaný pravomocně odsouzen v trestním řízení za jednání, které bylo také neplatným právním úkonem, z něhož je žalováno o připadnutí plnění státu, musí soud v občanském soudním řízení vycházet z toho, že žalovaný tímto jednáním vědomě porušil zákon.

Ve věci sp. zn. 10 C 925/85 okresní soud v Chomutově zamítl návrh proto, že nedošlo k vědomému porušení nebo obcházení zákona a že by naopak mělo dojít k obnově trestního řízení. Žalovaný byl odsouzen mimo jiné pro přečin proti majetku v socialistickém vlastnictví, neboť jako řidič odebral betonovou směs a dodal ji dalšímu občanovi za 800,- Kčs. Sám svému zaměstnavateli zaplatil celkem 867,- Kčs. K odvolání prokurátora odvolací soud změnil napadený rozsudek a rozhodl o připadnutí částky 800,- Kčs. Své rozhodnutí odůvodnil tím, že v době dodání směsi ji žalovaný nevlastnil a teprve později byl dán u jeho zaměstnavatele souhlas k fakturaci.

Označení účastníků řízení v záhlaví rozsudku musí odpovídat jejich procesnímu postavení (viz č. 26/1975, str. 264, č. 25/1986, str. 304, Sbírký soudních rozhodnutí a stanovisek). Prokurátor musí být označen jako navrhovatel a ti, kteří vědomě porušili zákon přijetím plnění z neplatného právního úkonu a byl proti nim podán návrh, jako odpůrci.

Výrok rozsudku, jímž se žalobě vyhovuje, by měl být v souvislosti s vyslovením připadnutí peněžité náhrady plnění formulován takto: „Částka ... Kčs jako hodnota plnění přijatého žalovaným na základě neplatné smlouvy, kterou uzavřel s ... dne ... (na základě neplatného právního úkonu /který je třeba blíže konkretizovat/ ze dne ...), připadá státu“.

Urcí-li soud žalovanému lhůtu splnění platební povinnosti podle ustanovení § 160 odst. 1 o. s. ř. delší než třídní nebo stanoví-li mu splátky, musí takový postup zdůvodnit v odůvodnění rozsudku.

Pro řízení o návrhu prokurátora na připadnutí plnění z neplatného právního úkonu platí ustanovení § 151 odst. 1 o. s. ř., podle něhož soud rozhoduje o povinnosti k náhradě nákladů řízení bez návrhu, a to zpravidla v rozhodnutí, jímž se řízení u soudu končí.

Poznámky pod čarou: